

APORTACIÓ A L'ESTUDI DE L'ANTIGA PREGÀRIA UNIVERSAL DE LA MISSA A CATALUNYA

per FRANCESC XAVIER ALTÉS I AGUILÓ

Amb el títol general de *preces dominicales*, els ordinaris o rituals sacramentals catalans dels segles XVI i XVII porten un formulari en llengua materna per a adreçar-se al poble acabat l'ofertori de la missa major dominical.¹ En aquestes *preces* ens han arribat aplegats una sèrie d'elements diversos: anunci de les festes i dels dejunis de la setmana entrant,² formulari per a l'oració universal o dels fidels, recitació de la confessió general i absolucions, recomanació d'almoines i dels aniversaris dels difunts, i lectura de monicions eclesiàstiques.³

El formulari per a la pregària universal, també anomenada dels fidels, tot i ésser el nucli primordial de tot aquest conjunt,⁴ començà a ésser bandejat durant la segona meitat del segle XVI, i desaparegué definitivament —almenys dels ordinaris— al segle XVII-XVIII. Aquest procés no ha estat encara estudiat a casa nostra; ara bé, molt possiblement fou facilitat o accelerat per la introducció —després de la pregària universal o bé acabades les *preces*— de l'ensenyament de la doctrina cristiana a la missa dominical, que prescriví l'any 1591 el concili provincial de Tarragona,⁵ tot sancionant potser així una pràc-

1. *Après de haver oferida la Hostia, y Calser, y fet lo demás: ans de dir Lavabo etc. y de lavarse las mans*, precisa l'*Ordinarium seu Rituale Ecclesiae Barchinonensis*, Barcelona 1620, 325. En el nostre formulari 3, en dir que cal donar la benedicció al final *devalant de la trona*, ens aporta una dada suposada fins ara.

2. Per a cada festa anual hi ha una monició en l'apèndix titulat *Modus laudabilis, et instructio Curatis denuntiandi populo festa sequentia*. Alguns d'aquests textos han estat reproduïts per M. AGUILÓ, *Catálogo de obras en lengua catalana*, Madrid 1927, 45, 53, 66, 89-90; A. FRANQUESA, *El ritual tarraconense*, dins *Liturgica* 2, Montserrat 1958; 1958, p. 281; C. BARAUT, *Els rituals del bisbat d'Urgell editats durant els segles XVI-XIX*, dins *Església d'Urgell* núm. 80 (1979), 24-25.

3. L'Ordinari de Vic del 1568 parla de "lletres citatories, o d'excomunió, o manaments, o bulles, o jubileus, etc."

4. J.-B. MOLIN, L'«*Oratio Fidelium*»: *ses survivances*, dins *Ephemerides Liturgicae* 73 (1959), 312.

5. *Constitutiones provincialium tarraconensium libri quinque*, Tarragona, Felip Robert, 1593, 3.

tica més o menys corrent.⁶ En efecte, en l'*Ordinari o Manual* de Vic imprès l'any 1568 pel bisbe Benet de Tocco, hom hi suprimí la pregària universal, i en canvi hom hi afegí en apèndix una *Doctrina Christiana* ordenada per Jeroni Jutglar, la qual calia ensenyar un cop acabat allò que quedava de les *preces dominicales*.⁷ A Girona, una sinodal del bisbe Jaume Caçador publicada el 1593 manava que les fórmules fonamentals de la fe, de la doctrina i de la pregària cristianes fossin ensenyades *omnibus Dominicis diebus dum inter missarum solemnia mandata fiunt, et festa populo indicantur, ante confessionem generalem*;⁸ és a dir, immediatament després de la pregària universal, o més versemblantment en el seu lloc, perquè —tal com veiem en l'*Ordinarium seu Rituale* gironí publicat pocs anys després, el 1607, pel bisbe Francisco Arévalo de Zuazo— la pregària universal ha estat eliminada per a encabir-hi l'ensenyament de la doctrina cristiana que solament podia ésser suprimit si hi havia hagut sermó. És potser contra aquest costum que l'*Ordinarium seu Rituale* de Barcelona imprès l'any 1620, a més de prescriure l'ensenyament de la doctrina cristiana després de la pregària universal, insisteix que *quant no hi haura sermo, ni legitim impediment, lo Curat denunciara al poble las pregarias, y oracions que deu fer per las necessitats occorrents*.⁹

La desaparició de la pregària universal de la missa dominical comportà també la pèrdua d'una tradició viva de formularis manuscrits no oficials, o, simplement, no publicats en els llibres litúrgics impresos. Això ha fet que el formulari imprès en els ordinaris o rituals, en esdevenir gairebé l'únic conegut, hagi monopolitzat i suposat a favor d'ell una unànime tradició manuscrita.¹⁰ Sortosament, ara podem presentar alguns formularis nous que, situats cronològicament entre els ja editats, ens aporten dades i respostes concretes a aquesta situació d'indigència i a l'estudi de la pregària universal de la missa a Cata-

6. La constitució provincial citada en la nota anterior n'amplia una altra del concili provincial tingut a Tortosa l'any 1429, que manava que hom escrivís un compendi de la doctrina cristiana de sis o set lliçons per a ésser ensenyat els diumenges. No és rar de trobar en els ordinaris catalans impresos un *speculum fidei*; i en l'edició de les *Constitutiones sacrorum conciliorum tarraconensium*, Barcelona, Claudi Boronat, 1557, hom hi afegí una *Christiani hominis pia instructio* que vol respondre al desig de la constitució de Tortosa.

7. Les *preces dominicales* hi han perdut fins i tot el nom. Allò que en resta és titulat simplement *Modo de manar les festes* (fol. 217 v.). En el catecisme editat en apèndix, hom hi llegeix encara: *Lo que lo curat ha de fer los Diumenges apres de aver dites les pregaries acostumades es lo seguent* (fol. 2).

8. *Constitutiones synodales gerundenses, aeditae anno Domini MDLXXXIII*, Barcelona, Sebastià de Cormelles, 1593, 66.

9. *Ordinarium seu Rituale Ecclesiae Barchinonensis*, 329.

10. Hom pot tenir aquesta impressió en el treball de J.-B. MOLIN, *L'oració communis fidelium au moyen âge en occident du Xe au XVe siècle*, dins *Miscellanea liturgica Lercaro*, vol. 2, Roma 1967, 323.

lunya. En la transcripció dels textos m'he limitat a regularitzar en algun cas la puntuació, les majúscules i les abreviatures d'acord amb els criteris usuals. Les lletres o paraules que han estat substituïdes per deficiència del manuscrit han estat posades entre parèntesis; i les de lectura dubtosa van seguides d'un interrogant o bé són substituïdes per aquest.

1. — ORDRE D'INTERCESSIONS DEL «LLIBRE VERMELL» DE MONTSERRAT
(Montserrat, Ms. 1, segle XIV-XV, fols. 79v-80)

No és un formulari complet, sinó una llista o esquema en llatí de les peticions, a desenvolupar —segons el manuscrit— després del sermó. És possible que aquest enunciat de les intencions correspongués a les rúbriques del formulari de la pregària universal emprat aleshores a Montserrat.¹¹ A més de les intencions comunes a qualsevol pregària universal, en té de ben característiques del santuari. I per la recomanació final que hom hi fa de les bacines —cosa que trobem en altres formularis— i de les almoines per a subvenir a l'hospitalitat donada als pelegrins per part del santuari,¹² hem de creure que aquesta llista d'intercessions formava part d'unes *preces*. Aquest formulari i els sermons catalans que el precedeixen han estat editats per C. Baraut.¹³

2. — FORMULARI PER A LA JURISDICCIO DE SANT MIQUEL DE CUIXÀ. Any 1388
(Perpinyà, Biblioteca Municipal, Ms. 76 i 77)

Fou publicat en el sínode que l'any 1388 celebrà l'abat Galceran Descatllar, atès que els preveres de les esglésies sota la jurisdicció del monestir de Cuixà *minus sunt bene assueti in dicendis mandatis et aliis precibus ecclesiasticis et oracionibus populo consuetis eis commissis diebus dominicis vel festivis*. L'acta del sínode ha estat publicada per A. Cazes i H. Miret.¹⁴ El text de la pregària dels fidels que presenta és un xic diferent dels altres formularis catalans coneguts fins ara, i conté referències a Cuixà i al seu abat.

11. Vegeu per exemple les rúbriques llatines del formulari 2.

12. Vegeu A. ALBAREDA, *Història de Montserrat*, Montserrat 1931, 174-175.

13. *Textos homilètics i devots del Llibre Vermell de Montserrat*, dins *Collectanea E. Serra Buixó*, Barcelona 1956, 35-36.

14. *Une "prière universelle" en Conflent au XIVe siècle*, dins *Studia Monastica* 10 (1968) 129-132.

3. — FORMULARI EMPRAT AL BISBAT DE BARCELONA

(Montserrat, Ms. 1112, segle XV, fols. 11-12v)

Per la referència que hom hi fa als *bensfaytos dela obra dela Seu de Barchinona* cal pensar que els manuscrit miscellani que el conté és d'origen barceloní, per bé que al començament del segle XVI fos en mans aragoneses.¹⁵ Sembla molt proper al nostre formulari núm. 7, al qual també precedeix —com en el formulari núm. 4— el ritual del viàtic.

/fol. 11/

Secuntur preces boni modi.

Primo attendatur si en (*sic*) ecclesia fuit sermo aut non; si sermo fuit dicat sacerdos ita:

Senyors e dones fets laors e gracias a nostre Senyor Deus del bon sermo que havets hoyt: placia a nostre Senyor que sia a profit e salvacio de les vostres animes e esmena de la vostra vida. Amen.

Les pregaries acostumades de fer en santa mare sgleya lo senyor e frare les ha fetes be e complidament.

En la semmana que ve tal dia havets tal dejuni de tal sant o santa e quatre temps et man los dejunar a tots aquells qui de edat ne sien. E si non havia sermo. E tal festa dela la (*sic*) sgleya de Deu fa festa e solemnitat ha manament de colre, man las colre de tots faents temporals axi com lo present dia de vuy.

E si non havia sermo. E tal festa dela la (*sic*) sgleya de Deu fa festa dient axi: no ha manament de colre si no en aquells qui lauran en devocio.

Hiis dictis deu dir axi: senyors e dones levarets de peus e farets les pregaries acostumades de fer en santa mare sgleya.

Primerament pregarem nostre Senyor Deus per pau: que ell qui es vera pau e vera concordia li placia trametre del cell (*sic*) en terra, aci e en tot loch de christians, specialment sobre nosaltres.

E mes avant pregarem nostre Senyor Deus per la terra santa de Iherusalem, en la qual lo salvador nostre Ihesu Christ ha presa mort e passio e scampada la sua precio(sa) sanch, la qual es vuy en poder de infels e pagans: que nostre Senyor Deus per la sua clementia la vulla tornar en poder de fells (*sic*) christians per tant que lo seu sant nom hi sia mils loat e exalcat que no es en lo present dia de vuy. Amen.

/fol. 11v./

E mes pregarem nostre senyor Deus per la santa sgleya de Roma

15. A més de la part ritual, el manuscrit porta dos sermons de Felip de Malla, inventariats per J. PERARNAU (*Felip de Malla, Correspondència política*, Barcelona. 1978) el qual, a més, creu reconèixer la mateixa mà en les notes marginals del manuscrit 465 de la Biblioteca de Catalunya segons que diu A. OLIVAR, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Montserrat*, Montserrat 1977, 353.

la qual es cap e principi e comencament de totes les altres de christi-
andat: que nostre senyor la vulla creixer e multiplicar en lo seu sant
nom lo sant christianisme, e abaxar lo paganisme vel si etcetera, e
multiplicar los christians, e abaxar los infells e pagans.

Encara mes pregarem nostre senyor Deus per nostre senyor lo Papa,
per los cardinals, archebisbes, bisbes, abats, priors, rectors, e vicaris,
e per tots aquels a qui es acomanada cura de animes: que nostre se-
nyor los do bon seny, e saber, que puchen ben regir e ben governar
les animes que comanades los son per co que puchen dar bon compte
a nostre senyor Deus quant ne seran demanats.

E mes pregarem nostre senyor Deus per lo senyor Rey darago e
per la senyora Reyna e per tots los altres princeps e barons de chris-
tians: que nostre senyor Deus los don seny e saber, força e poder per
tant que puchen ben regir e ben governar lo poble que comanat los es
en vera pau e justícia.

Encara pregarem nostre senyor Deus per los romeus qui van per lurs
romiatges: que nostre senyor los faca anar e tornar sans e segurs a
lus cases entre lus amichs e quens do bona part en los bens que els
faran ni diran, e ells aximateix ajen bona part en tot aquell be que
farem ni direm.

E mes avant pregarem nostre senyor Deus per los navegans de la
mar qui per be van: que nostre senyor los vulla guardar de fortuna e
mal temps, els leix venir a bon port ells e lus fustes e mercaderies.

E mes pregarem nostre senyor Deus per aquest sant loch qui aci
es edificat a honor e gloria de nostre senyor Deus, e mossen N., e ma-
dona santa Maria, e de tots los altres sants qui aci son invocats: que
nostre senyor Deus los hic vulla hoyr de totes aqueles cosses que de-
manarem que a Deu sien plasens.

E mes pregarem nostre senyor Deus per tots aquels e aqueles qui
son en stament de gràcia: que nostre senyor los vulla conservar fins
al dia de lur fi. E aquels qui son en pecat mortal: que nostre senyor
los ne faca exir ells faca venir ha vera penitencia e confessio perque
lus animes agen salvacio.

E mes pregarem nostre senyor Deus per aquest sant sacrifici qui
aci ses vuy offert e per tots lochs de christians se offerra: que sia
plasent e acceptable a nostre senyor Deus e a honor e gloria sua, e a
profit e salvacio de les nostres animes.

E mes devem pregar per aquell o aquella que vuy ha donat lo pa
beneyt: que nostre senyor Deus li sia charitat a la sua anima e al
seu cors, e vosaltres com lo rebreu prenet lo en nom de caritat e di-
gats ne la oracio del Pater Noster e de la Ave Maria.

E mes pregarem nostre senyor Deus per los splets que son coma-
nats a la terra ni de aquí avant si comanaran: que nostre senyor Deus
los do ros, pluya e temps temprat ells vulla guardar de neula, pedra e
mala tempestat, els faca florir e granar ells leix collir en mans de
aquels qui mal hi an tret per co quen donen deumes, primicies, en
puchen fer almoynes, sacrificis e altres bens qui sien a nostre senyor
Deus acceptables e plasens.

E mes pregarem nostre senyor Deus per totes animes fells defuntes qui de aquest segle en laltre son pasades, specialment per les animes de nostres pares e mares e benfaytos nostres e per totes aquelles qui en aquest sant sementiri jaen: que si ni a neguna qui sia en les penes de purgatori, que nostre senyor Deus per la sua gran misericordia les ne vulla traure e collocar en la sua santa gloria. E per tant que pus facilment de totes aquestes coses puscam obtenir gracia ab nostre senyor, cascu e cascuna devotament diga ara la oracio del Pater Noster e de la Ave Maria.

Et hiis dictis faciat confessionem generalem et absolutionem generalem. [12v]

Postea dicat: si hi havia negu ni neguna qui agues participat ab vedat o vedada que no y agues res fet en menyspreu de santa mare sgleya, jo de part de nostre senyor Deus e per lo poder a mi comanat los absolch; stant en aquesta missa que diguen per III vegades la oracio del Pater Noster e de la Ave Maria per los bensfeytos de la obra de la seu de Barchinona.

Postea sia feta recomanacio dels bacins dela sgleya e dels pobres e catius (?) de aco que donaran carrech al curat e los cartels que y scian.

E devalant de la trona *benedicat populum dicendo* la gracia + del Pare, e del + Fill e del + Sant Sperit sia ab vosaltres e ab mi. Amen.

4. — FORMULARI D'UN MANUAL DE MARGANELL

(Montserrat, Ms. 1008, segle XV, fols. 1-2v)

Juntament amb un ritual del viàtic forma un quadern manual per a ús d'un prevere. Procedeix d'una masia de la població de Marganell (Bages). Fou editat per A. Franquesa,¹⁶ i ha estat publicat en francès per J.-B. Molin.¹⁷ Queda per determinar si el ritual del viàtic —i, doncs, el formulari de la pregària universal— responen al model del bisbat de Barcelona, al qual pertany aquesta població fronterera amb el bisbat de Vic.¹⁸

16. *El ritual tarraconense*, 295-296.

17. *L'oratio communis fidelium*, 406-408.

18. Tot i no seguir ben bé el tipus que trobem en el manuscrit del formulari 3, hi ha algunes petites peculiaritats que l'allunyen del model vigatà i el fan més pròxim al barceloní. Però cal tenir en compte que, de vegades, dins un mateix bisbat hi havia diferents versions d'un mateix ritual, tal com ho podem veure, per exemple, al bisbat de Girona entre el text del ritual del viàtic editat per T. NOGUER (*Un text litúrgic en català*, dins *Miscel·lània en homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, vol. 2, Barcelona 1936, 451-462), i el que llegim en l'*Ordinarium sacramentorum secundum consuetudinem dyocesis gerundensis*, Barcelona, Joan Rosembach, 1502.

5. — FORMULARI ENXAMPURRAT CATALANO-OCCITÀ

(Vic, Museu Episcopal, Ms. 208, segle XV², fols. 11-13)

Forma part d'un curiós manuscrit miscel·lani que procedeix immediatament de la canònica augustiniana de Santa Maria de l'Estany, segons consta de la mà de Mn. Josep Gudiol en el registre de la contracoberta. Tot i que no sembla d'origen vigatà, potser és d'origen canònic.¹⁹

Aquest formulari, així com els altres textos catalans del manuscrit,²⁰ estan escrits en un català d'ortografia molt irregular, i plagat d'occitanismes, que podrien manifestar la procedència remota del manuscrit.

El manuscrit ha estat darrerament descrit per K.-W. Gumpel i K.-J. Sachs, que n'han editat un tractat de contrapunt.²¹

/fol. 11/

In nomine Patris etcetera.

Senhors e mes donas las festas que son en questa semmana sancta mayre Gleysa vos a de manar e vosautres las aves de colre. Et en aquesta semmana non a austras festas ni dejunis que a vosautres se fasso a manar, sino que totz jorns so bons dias he bonas fastas anaquels que si guardo de mal far he de mal dire. Placia a Dieu que nosautres siam totz daquels he daquelas.

Las preguaries que son acostumadas de far en sancta mare Sgleya farem breumen se plau a Deu.

Primeyrament preguerem a nostre senyor Deu Ihesus que nos trameta pau del sel en terra: pau spiritual a las animas e temporal a als cors.

19. Vegeu K.-W. GÜMPEL i K.-J. SACHS, *Der anonyme contrapunctus-tractat aus Ms. Vich 208*, dins *Archiv für Musikwissenschaft* 21 (1974), nota 17.

20. A part d'algunes notes catalanes datades l'any 1608 en els folis 1-2 i 5v-6, i del cant de la Sibilla al foli 7, és interessant un text molt pròxim al que publicà E. MOLINÉ i BRASÉS (*Textes vulgars catalans del segle XV*, dins *Revue Hispanique* 28 1918, 422-423), i que transcriu:

/fol. 28/ «Lo dotzen es ans de Nadal en que deu hom dir quinze pater nostres en reverencia dels quinze senyals que trametra Ihesuchrist ans del jorn de judici com vendra jugar lo mon.

Encara devem dejunar tres divendres mes avant segons feren los apostols: lo primer en la entrada de juny, lo segon en la entrada de agost, lo tercer en la entrada de setembre. Qui los tres ditz divendres dejunara a pan e aygua el demoni no sabra la hora quant la anima exira del cors daquel ho daquela.

E en los tres ditz desus divendres san a fer dir tres missas: duas de la sancta Trenitat et una de scan Peyre apostol et ensenen las candelas et offertori, pan e vi et donen XII almoynas a honor dels XII apostols. En nom del Payre et del Filh et del Scan Sperit. Amen.»

A foli 28v. després d'unes notes llatines diu: «Guilhem copiach no agas en nengun temps res a fer ni contractar am mossen Peyre de Donadon biarnes. Si savi es gorda ten aysi com de mor».

21. *Der anonyme contrapunctus-tractat aus Ms. Vich 208*, dins *Archiv für Musikwissenschaft* 21 (1974), 87-115.

Encara mes preguarem a nostre *etcetera* per lo sanc pare de Roma ques cap e prencipe de tota cristianat: que Dieu li do forsa e poder que la cristianat la quala lis comanada la puecha ben regir e ben governar perque quan vendra el jorn de la sua fi ne puesca dar bon conte davan Dieu.

Enquera mes preguarem *etcetera* per da totz cardinals, bisbes, archibisbes, rectors, vicaris, e generalamen per totz aquels que tenen regimen e cura danimas: que Dieu lor do forsa e poder que las animas las qualas lor son comanadas las puesco ben regir e ben governar, perque quant venra al jorn de la lor fi ne puesco dar bon conte davan Dieu.

Aysymetis preguarem *etcetera* per la sancta terra de oltra la mar, en la quala nostre senhor prenguec mort e pacio per nosaltres peca-dors a rembre: que Deu /fol. 12/ la vuelha tornar entre las mans des crestians aysi coma es pausada entre las mans dels paguans, perque lo nom de Deu sia loat de la part de lay ausi coma es loat e consecrat de la part de say.

Enquera mes preguarem *etcetera* per lo scan sagramen que sa menistra voey aysi ni sa ministrara en totz los altars de crestians: que Deu lo vuelha rebre e penre a onor e gloria sua.

Aysimetis *etcetera* pel senhor rey: que Deu li do forsa e poder que puecha aver bona forsa e bona victoria contra sos enemichs, e que puecha bonamen aministrar justissa per nosautres pucham vieure en pau dejos el.

Enquera mes preguarem *etcetera* per tos autres senhors justicies que auran regimen e govern de justisa: que Dieu lor do forsa he poder que la justissa la quala lor es comanada la /fol. 12v./ puescho per ben regir e ben governar perque nosautres pucham vieure en pau, en paciensa dejos els, e els megesan la justissa temporala puechan adquirir la spirituala.

Aysimitis preguarem *etcetera* per totz aquels auran feyta offerta e oblatio a nostre senhor Deu Ihesus: que nostre senhor Deu Ihesus la lor vuelha retribuir en mermamen de mal e de vicis e en creysemen de bens e de vertutz.

Aysimetis preguarem *etcetera* per aquel ho aquela que aura portat la pan senhat que sapela pan de caritat: que lor sia caritat al jorn de lor fi.

Enquera preguarem *etcetera* per lo fruit que comanat en la terra ni si comanara doravant: que Deu li do la tempora la cala lis necessaria perque bens, alimonias, ne syan faytas e los paures de Deu ne sian sostentas e lo cor precios de Ihesuchrist ne sia consegreat.

Enquera mes preguarem *etcetera* per totas las animas fidelas e defontas et per special per totas las animas de nostres pares, mares e de totz aquels a las que seran sobreteratz en aquet semeteri, e en totz los sementeris de crestians: que si navia anegona que fossa detenguda en las penas de porgatori per pecatz oblidatz ho per penitenssas mal acomplidas, que nostre senhor lor vuelha aquelas penas abbreviar e las vuelha en la gloria eternal de paradís collocar.

Senhors e mes donas, per todas las preguaries que jo son ategut de far de ma part e vosautres daltra, vosaltres ne dieu per v vega.

La petició pels «justícies» fa pensar que, potser, l'origen d'aquest formulari és foraster.

6. — FORMULARI D'UN MANUAL DEL DOMER D'ESPOLLA

(Girona, Arxiu Diocesà, Secció Mss. sense sign., segle XVI¹, fols. 6-7v.)

És un dels textos que recull aquesta llibreta manual per a l'administració d'alguns sagraments. Sembla que pertanyia a mossèn Jaume Gomar, domer d'Espolla, de la sagristia de Campmany; tot i que també s'hi troba una nota de mossèn Francesc Oliver, vicari de sant Quirze de Colera.

Tinc per segur que aquest formulari ha estat copiat de l'*Ordinarium sacramentorum* gironí imprès el 1502, tal com també ho han estat els altres textos rituals.²² Malgrat això, cal fer constar que el qui el copià ho féu d'acord amb la pròpia ortografia, bo i afegint-hi en tres peticions consecutives la intercessió de la Mare de Déu:

E mes preguarem per Madona Santa Maria per nosaltres que asi som ajustats...

E mes preguarem per Madona Santa Maria per tots aquels qui estan en estament de gratia...

E mes preguarem per Madona Santa Maria per tots aquels qui estan en pecat mortal...

D'aquest humil manuscrit, ja en donà una petita descripció mossèn T. Noguer.²³

22. El cas més evident es troba en el *Modus laudabilis et instructio curatis denunciandi populo festa sequentia*, que en copiar-lo hom copià també la capçalera de plana del foli A3verso. Val a dir que en aquest text l'ortografia és molt més pròxima a l'original imprès.

23. *Un text litúrgic en català*, pp. 451-462. És un manuscrit en paper relligat amb pergamí. Fa 150 x 200 mm, i té 36 folis sense numerar. Contingut: notes de gramàtica llatina de Nebrija i oracions per a curar les febres (fol. 1); ritus d'absolució d'un excomunicat (fol. 5); fol. 5v. en blanc; *preces dominicales* (fol. 6); anunci de les festes (fol. 7v); testimoni comú per als difunts (fol. 14v); confessionale? (fol. 15); ritual del viàtic (fol. 17); casos reservats al bisbe (fol. 21v); ritual del matrimoni (fol. 22v); exhortacions a malalts i moribunds (fol. 23); delmes de mossèn Jaume Gomar (fol. 25); testament (fol. 26); fol. 27v en blanc; testament (fol. 28); delmes de mossèn Jaume Gomar dels anys 1553, 1555, 1544 i 1542, i regles de concordança llatina i ortografia en vers d'Antoni Mancinelli (fol. 30v); carta adreçada a mossèn Jaume Gomar (fol. 36).

7. — PETICIONS D'UN FORMULARI DELS VOLTANTS DE VIC

(Vic, Museu Episcopal, Ms. 277, segle XIV-XVI, fol. 3).

Són cinc intercessions de la pregària universal copiades al segle XVI, sense cap intenció litúrgica, en un foli en blanc d'un plec de 14 fulls de paper de 240 x 165 mm., que conté trasllats de documents dels segles XIV i XV relatius a les parròquies de Gurb i de Santa Eulàlia de Riuprimer. Responen fonamentalment a les del formulari de l'*Ordinarium* de Vic del 1508, però amb variants interessants entre les quals hi ha l'esment del rei Carles I, durant el regnat del qual degueren ésser copiades.²⁴

/fol. 3/

Mes pregarem per lo senior rey emperador et per los reis crestians: que nostre Senior lor do bonna pau entre els i lor do seny et saber, forsa et poder de ben regir i governar en pau e en justicia los pobles que acomana los son.

Mes pregarem per nosalttes que haci sem: que pregarem ha nostre Senior nos volia mantenir en pau, en sanitat, pau e fraternita per al seu servei fins a la nostra fy.

Mes pregarem per aquels que son en estament de gracia: que nostre Senior los hy vulla mantenir fins a la lor fy.

Mes pregarem per los que son en peccat mortal: que nostre Senior los vulla enluminar e torna en camí de penitencia, e en aquella perseverar fins a la fy.

Mes pregarem per lo sanct sacrament que aci se tracta es apareliat de tractar, ho en tot altre loc se tracta: que pregarem ha nostre Senior que li placia acceptar lo que sia a laor sua e salvacio de nostras animas.

8. — FORMULARI PER A BARCELONA, IMPRÈS L'ANY 1531

Conjuntament amb el ritual del viàtic, fou publicat en un plec titulat *De les pregaries que fa lo curat en lo offertori de la missa*, Barcelona, Duran Salvanyach, 1531, 10 de maig. Solament en conec l'exemplar conservat a la Biblioteca Colombina de Sevilla.²⁵ Tot i que no he pogut consultar-lo ni per reproducció, els fragments que en publicà M. Aguiló²⁶ el fan molt pròxim al nostre formulari 3.

24. *Onze segles de llengua i cultura catalana a Osona, 881-1981*, dins *Ausa* 9 (1981), núm. 62.

25. S. ARBOLÍ Y FARAUDO, *Biblioteca Colombina. Catálogo de sus libros impresos*, vol. I, Sevilla 1888, 10.

26. *Catálogo de obras en lengua catalana*, 47.

9. — FORMULARI DELS ORDINARIS IMPRESOS

Ja ha rebut un tractament propi en els treballs d'A. Franquesa²⁷ i J.-B. Molin.²⁸ Tot amb tot, malgrat la unicitat aparent dels textos es poden distingir tres versions successives del formulari:

Versió A: la trobem per exemple en els ordinaris de Girona del 1502, de Barcelona del 1502 i de Vic del 1508. Pel que fa al text, hom hi aprecia algunes formes arcaïques i l'ús constant de l'adjectiu possessiu *llur* i *llurs*. Entre els altres elements de les *preces* dins les quals és integrat, cal remarcar la gran sobrietat en l'anunci de les festes, que és indicat amb la sola rúbrica *Tal dia sera festa; dejuni; quatre tempres*.

Pertanyen també a aquesta versió els formularis dels ordinaris de Barcelona del 1508, i de Vic del 1547, amb la peculiaritat, però, que a la recitació del *Pater* i de l'*Ave* que clou la pregària universal hom hi ha afegit la del *Credo*, tal com trobem en la versió B. També són característiques d'aquesta darrera versió algunes de les recomanacions finals de les *preces*.

Versió B: És la més coneguda gràcies a l'edició que en féu A. Franquesa²⁹ manllevada a l'*Ordinarium* tarragoní del 1530. Es diferencia de la versió A perquè hi han estat corregits alguns arcaïsmes i alguna paraula, i hom ha canviat quasi sempre l'adjectiu possessiu *llur* i *llurs* per l'equivalent *son*, *sa* i *sos*, sense que hom vegi, però, un criteri unànime entre els diversos formularis d'aquesta versió.

Les diferències respecte de la versió A són més evidents en la resta del text de les *preces*: hom ha afegit al començament unes breus fórmules comunes per a l'anunci de les festes i dejunis, i una monició que invita a recitar un *Credo* després de les pregàries conclusives de l'oració universal; també són nous alguns dels advertiments finals de les *preces*, i una llista de dejunis o festes de guardar pròpies de cada bisbat.

Porten també aquesta versió els ordinaris de la Seu d'Urgell del 1536³⁰ i del 1548,³¹ de Girona del 1550, de Tarragona del 1550, i de Lleida del 1567, que n'ofereix una versió castellana³² molt literal destinada segurament a les esglésies del bisbat situades a la Franja de Ponent.

27. *El ritual tarraconense*, 281.

28. *L'oratio communis fidelium*, 406 i 445.

29. *El ritual tarraconense*, 282.

30. Cfr. C. BARAUT, *Els rituals del bisbat d'Urgell*, 26.

31. Cfr. M. AGUILÓ, *Catálogo de obras en lengua catalana*, 65.

32. És una traducció literal del català editada per A. FRANQUESA, *El ritual tarraconense*, dins *Liturgia* 13 (1958), 200-201.

Versió C: Posa al dia la versió B, i sembla característica dels ordinaris barcelonins del 1569 i del 1620.

9. — FORMULARI REDUÏT PER A LA MISSA EXEQUIAL

Fins ací he presentat els formularis de la pregària universal per a la missa dominical,³³ però, per a acabar, vull fer-ne conèixer una curiosa adaptació per a la missa exequial, que trobem gairebé en tots els ordinaris catalans. El text hi figura com una monició anomenada *testimonium defuncti*, que havia d'ésser dita *facto offertorio*, o bé, si hom no celebrava la missa, tan bon punt la processó d'enterrament arribés a l'església per a celebrar-hi l'ofici de difunts. La seva finalitat era —sempre que les circumstàncies de la mort del difunt ho permetessin— de testificar davant l'assemblea que el difunt havia mort havent rebut els sagraments, i de demanar als presents la pregària per ell.

El text que n'ofereixen els ordinaris de Girona del 1502, de Vic del 1508, de Tortosa del 1524, i de Girona del 1550³⁴ ha estat un xic desenvolupat respecte al que trobem en els ordinaris de Tarragona del 1530 i de la Seu d'Urgell del 1548, que ja publicà A. Franquesa.³⁵ Aquest darrer el diríeu una *prex universalis* reduïda a una sola intenció. El seu parentiu literal amb el formulari de les *preces dominicales* és evident, tal com podem comprovar tot seguit.

Ord. Urgell 1548

[Invitació]

Devots christians y christianes tots y totes *que ací sou ajustats aveu fet lo que quiscun bon christia deu fer*: porque *aveu gonyada una de les set obras de misericordia...*

[Intercessió]

E si per ventura per pecats oblidats: o per penitencies no complides ere detenguda en les penes de porgatori: pregarem a nostre senyor deu, la vulle acollir en la sua sancta gloria:

33. Cal excloure tant per la seva destinació com per la tradició litúrgica, a què pertany, un formulari català emprat fins al començament del segle passat a l'ofici de *Prima* per les monges del monestir barceloní de Santa Maria de Jonqueres. Espero enllestir aviat un treball sobre el breuari de Jonqueres imprès el 1521, i la tradició litúrgica de l'Orde de Sant Jaume de l'Espasa (Santiago).

34. *Catálogo de obras en lengua catalana*, 53.

35. *El ritual tarraconense*, 290.

[Conclusió]

y per ço vos recomanam per charitat digau la oracio del Pater noster: e la Ave maria: tantes vegades com poreu mentres que lo offici divinal se fara...

La gracia del pare: y del fill: y del sperit sanct sie ab tots. Amen.

Textos paral·lels:

Ord. impresos (versions A i B)

[Invitació]

Vosaltres senyors e dones *que sou venguts* a visitar aquest sanct loch *haveu fet lo que quiscun bon christia deu fer: y haveu guanyats* molts perdons e indulgencies...

Formulari enxampurat

[Intercessió]

...que si navia anegona que fossa detenguda en las penas de purgatori per pecatz oblidatz ho per penitensas mal acomplidas, que nostre Senhor lor vuelha aquelas penas abbreviar e las vuelha en la gloria eternal de paradís collocar.

Ord. impresos (versions A i B)

[Intercessió]

Que si algunes de aquelles son detengudes en les penes de purgatori: que nostre senyor deu per sa misericordia les ne vulla traure o relaxarlos de les penes en que estan.

[Conclusió]

E per tal que nostre senyor Deu per sa clemencia e pietat nos atorch les gracies per nosaltres a ell demanades: direm tots la oracio del pater noster e la Ave maria...

...yo de part de Deu e del poder de sancta mare sglesia a mi comanat los absolch: ab que digan mentre la present missa se celebrara la oratio del Pater noster: e la Ave maria.

La gracia del pare: e del fill: e del sanct sperit sia ab vosaltres: e ab mi. Amen.

Malgrat que la invitació i la conclusió no es trobin en la versió del *testimonium* que porta l'ordinari de Tarragona del 1530, això no resta valor al fet, ni que la versió de la Seu d'Urgell hagués estat completada o retocada. La qüestió clau rau en el parentiu literal total amb la petició pels difunts del nostre formulari 5. Sembla que per a la

redacció d'aquest *testimonium* s'hagi fet recurs a un altre dels formularis que corrien pel país, qui sap si emprat en regions frontereres tal com podria indicar-ho el nostre formulari 5 i un formulari aragonès del manuscrit 117 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, que, pel fet d'ésser molt pròxim als catalans,³⁶ reproduceixo.

Barcelona, Biblioteca Universitària, Ms. 117, segle XV.

/fol. 36v/

Otras fiestas no ya aquesta semana que a mi sian de dezir ni a vosotros de tener, empero todos dias son fiestas et buenos dias pora aquellos et aquellas que en buenas obras biven et sines peccado mortal. Faremos las rogarias acostumbradas per la sancta madre yglesia.

Primerament rogairedes a nuestro sennor Ihesu Christo por paz: el que quiso descender de los cielos en la terra por pag, el quiera enbiar pan e pag, fe e verdat entre christiandad, et la yra et la discordia que es entre christianos el la quiera enbiar sobre los paganos e sobre todos aquellos que son enemigos de la fe chatolica. E diredes oracion Pater noster.

E assy rogairedes a nuestro senyor Ihesu Christo por el estamieto de la sancta madre yglesia: primerament por el papa, cardenales, arcebispes, vispes, abades, rectores, vicarios, e por todos aquellos que tienen curas de animas; que nuestro Senyor Ihesu Christo les de fuerca y poder, seso y entendimiento e saber, que en tal manera puedan regir aquellas animas que acomanadas les son, que al dia del juicio buen conton ne puedan render et e de las suyas. Oracion Pater noster.

E assy rogairedes a nuestro senyor Ihesu Christo por todos los reyes e principes christianos, en principal por el senyor Rey de Aragon e por todo su Consello; que nuestro senyor Ihesu Christo le de fuerza e poder, seso y entendimiento, en tal manera que el pueda regir e gobernar el reyno en pag, justicia e concordia, y defensarlo de qualquier enemigo que conta el vendra. Oracion Pater noster.

E assy rogairedes a nuestro Senyor Ihesu Christo por todos los cap-

36. El parentiu cal cercar-lo segurament en les fonts litúrgiques de l'altra banda del Pirineu, a desgrat de la diferència temporal que separa Catalunya i Aragó en la introducció de la litúrgia romana, i també de la diversitat de la tradició litúrgica que reberen. Tot amb tot, resta encara per estudiar i aclarir la influència dels models litúrgics catalans sobre la litúrgia d'Aragó. Vegeu alguns contactes remarcats per J. JANINI (*Manuscritos litúrgicos de las bibliotecas de España*, vol. 2, Burgos 1980, 27), o el contingut litúrgic catalano-narbonès de l'antic còdex 17.34 de la Seo de Saragossa, assenyalat per R. ETAIX (*Sermón inédit de saint Augustin sur la Circoncission*, dins *Revue des Etudes Augustiniennes* 26 (1980), 68-69 i 78-79 nota 9), i deutor d'un arquetip o prototipus escrit a les darreries del segle IX tal com he proposat en el meu treball *A propòsit del manuscrit llatí 3.806 de la Biblioteca Nacional de París: un homiliari de Vilabertran*, dins *Miscellània Litúrgica Catalana II*, Barcelona, 1983, pp. 43-44.

tivos christianos que iazen en poder de paganos o en manos de malos christianos; que nuestro senyor Ihesu Christo les abra las carceles e las cadenas en que ellos iazen e los lexe tornar en poder et en manos de sus ermanos christianos, por tal que el su nombre no ayan a renegar ante aquel, mas altament puedan axalcar. Oracion Pater noster.

E assy rogaredes nuestro senyor Ihesu Christo por la tierra sancta de Iherusalem en la qual el quiso nacer, bevir e morir e resucitar, la qual yes en poder de christianos; que el la quiera mantener, e la que yes en poder de paganos el la quiera sacar de aquel poder en que yes, e la quiera tornar en poder e en ma(nos)s de fieles christianos, por tal que su nombre ne sia mas altament loado et exalcado. Oracion Pater noster.

E assy rogaredes a nuestro senyor Ihesu Christo por todos aquellos et aquellas que ledificaron aqueste santo lugar o bienffeytores y fueron; que nuestro senyor Ihesu Christo les edifique las suas animas en paradyso. Que vosotros que mantenedes la yglesia (e) aquellas cosas que y son necessarias, que nuestro senyor Ihesu Christo (vos) mantenga (en) su santo servicio. Oracion Pater noster.

/fol. 37/

E assy rogaredes a nuestro senyor Ihesu Christo por aquel o aquella que aduxo el pan bendito que y es clamado pan de caridat; que nuestro senyor Ihesu Christo le sia pan e pag, amor, caridat, a el e a toda su compaña. Et vosotros que lo recibredes en nombre de caridat sia salut de vuestros cuerpos, mayormente salvamiento de vuestras animas. Oracion Pater noster.

E assy rogaredes a nuestro Senyor Ihesu Christo por los fruytos que son acomodados a la fag de la terra et se acomandaran de aquesta hora adelant; que nuestro senyor Ihesu Christo les quiera dar agua e ros e tiempo e sazón que ellos puedan granar e multiplicar, e los quiera guardar de piedra e de nievla e de toda mala tempestat, e los queiza adozir a manos de lavradores de lo qual decimas, primicias, sacrificios e oblaciones ne sian ffeytos a nuestro senyor Ihesu Christo, e los sus santos ne sian servidos, e los sus pobres ne syan gobernados (?) segunt su mandamiento. Oracion Pater noster.

E assy rogaredes a nuestro senyor Ihesu Christo por todos los fieles defuntos que jazen en este cimiterio o en qualesquiera otros cimiterios que son por el universo mundo de christianos: en principal por vuestros padres e por todos aquellos que son pasados de aqueste mundo al otro; e sy por ventura alguno de ellos jaze en las penas de purgatorio por pecados olvidados, o promias no complidas, que nuestro senyor Ihesu Christo los quiera sacar de aquella pena en que ellyos (*sic*) son, e los quiera levar con sus santos fieles en gloria. Oracion Pater noster.

E assy rogaredes a nuestro senyor Ihesu Christo por todos aquellos e aquellas que estan en pecado mortal; que nuestro senyor Ihesu Christo les da a conocer el pecado et la error en que viven et stan, e los aduga a verdadera penitencia, e nuestro senyor Dios los y conserve. Oracion Pater noster.

Por aquestas rogaredes que e por otras que vosotros tenedes en vuestros coracones que de bien son; recomando vos que digades mentre la missa se dira cada V.^o vegadas la oracion del Pater noster en reverencia de la santissima passion de nuestro senyor Ihesu Christo, e v(uy)ct vegadas la oracion del Ave Maria en reverencia de los siet goyos que la ver(ge)n Maria huvo por su fillo gloriosos.

Ffazet la confession general por los pecados veniales, que nuestro senyor Ihesu Christo vos perdone los mortales. Dezit los (hom)bres yo peccador, e las mulleras yo peccadora.

Més enllà de la sorprenent petició de la primera intenció d'aquesta pregària universal i de la tradició litúrgico-geogràfica a la qual calgui relligar-la, el seu parentiu evident amb els formularis catalans revela que ni que el *testimonium defuncti* —que ens ha menat a fer aquest excurs— no sigui comparable a una pregària universal de la missa, és evident que el seu autor, en redactar-lo, tingué al seu davant unes *preces dominicales*, en la petjada de les quals reconeixem un altre testimoni de la tradició viva i variada de la *prex universalis* a casa nostra abans del procés de fixació definitiva i d'oficialització d'un dels seus formularis.

10. — UN FORMULARI READAPTAT? Any 1539

En un *Directorio para comulgar* que forma part d'un opuscle anònim titulat *Manual para la eterna salvación*, imprès a Saragossa l'any 1539 per Jordi Coci,³⁷ però escrit sens dubte per un monjo de Montserrat,³⁸ hi trobem una adaptació devocional d'un formulari de la *prex universalis*.

Aquest *Directorio para comulgar* (fols. p²-r²) s'acaba amb una llarga oració d'acció de gràcies seguida de la recomanació: *podemos despues de haver rogado por nosotros, rogar por todos los estados de la santa Yglesia*, contemplant-los en les set nafres de Jesús crucificat. Les set peticions d'aquesta pregària semblen manllevades a una *prex universalis*, tot i que l'adaptació devocional que n'ha fet l'autor ha desfet l'estructura de la pregària mateixa, malgrat haver respectat la

37. El subtítol que en vaig donar en el *Repertorio de impresos españoles perdidos e imaginarios*, vol. 2-I, Madrid, 1983, p. 19, núm. 3132, és incomplet. Aleshores encara no n'havia vist cap exemplar amb portada.

38. Possiblement es tracta del pare Miquel Forner, que en fou també abat. El primer *directorio* de l'opuscle fou publicat en català amb el títol de *Considerations molt útils y devotes en que se demostren les obres de la creatio redemptio y iustificatio*, i creuria que fou imprès a Barcelona per Joan Rosembach o Pere de Montpezat entre els anys 1522 i 1536. Sobre la paternitat literària i tipogràfica d'aquesta obra en parlaré en una ocasió adient.

formulació clàssica en les peticions. I és precisament en els contactes literals amb els formularis catalans coneguts —que subratllo posant-los en cursiva— on sembla entreveure's un formulari subjacent.

/fols. q⁸-r²/

Que poniendo los ojos de nuestro entendimiento *primero* en la llaga de la mano derecha, *rogaremos por todos los justos que estan en estado de gracia: para que nuestro Señor los conserve y aumente en ella.*

Despues... en la llaga de la mano izquierda, *rogaremos por todos los cristianos que estan en pecado mortal: para que Dios los convierta a verdadera penitencia.* Y tambien por los moros, judios; herejes, et otros infieles: que Dios *los alumbré* y les de conocimiento de la verdad.

Despues... en la llaga del costado *rogaremos en especial* por todos aquellos a quien tenemos especial obligacion; como por nuestros padres, hijos, hermanos, et otros parientes; et especiales amigos, por aquellos que bien nos hazen o han hecho et por aquellos que en nuestras oraciones se nos han encomendado; *que Dios* los guarde de mal, y los encamine en todo bien y virtud.

Despues... en la llaga del pie derecho; *rogaremos por todos* aquellos que estan puestos en congoxas et adversidades: es a saber, *por los que estan en captividad*, en presiones; en enfermedades, en graves pobrezaas, en tentaciones, *en fortunas*, en peligros assi corporales como espirituales, etc.: *que* su magestad les ayude y socorra para que por las adversidades no se aparten del bien y se dexen deleznar en el mal. Y tambien *por todos los defunctos*, mayormente *por* aquellos a quien tenemos especial obligacion.

Despues... en la llaga del pie izquierdo, *rogaremos por todos* aquellos que nos quieren mal, que nos persiguen, que nos dañan, que nos quitan la fama, gloria, honrra, bienes, etc.: *que nuestro Señor* los aparte del mal y de los malos propósitos...

Despues... en la cabeza coronada de espinas... *rogaremos* por las cabezas de la Yglesia: *por el Papa*, cardenales, obispos et otros perlados; *que Dios les de gracia y esfuerço* para que con obras, palabras et exemplo *puedan bien regir* sus ovejas. Y *por los reyes christianos* et otros señores y juezes *que tienen mando* en el pueblo christiano; *que Dios ponga paz* entre ellos, y *les de victoria contra los enemigos* de la fe, y buenos desseos para siempre hacer lo que más es accepto a su divina magestad.

Despues... en todo el cuerpo llagado de açotes... *rogaremos por* todo el pueblo christiano: es a saber por toda la Yglesia; *que Dios* la guarde de errores, cismas et adversidades, aumente en ella la fe, gracia, dones y virtudes, *ponga paz y caridad entre* los moradores, reforme las yglesias en devida santimonia etc. *E nos de lluvia, salud*, paz, según la necesidad que ocurriere, como más sea expediente a su gloria; et al bien de su pueblo.

Més enllà del text mateix i de la creació d'una petició tot ajuntant-ne dues o tres, allò que més destaca és la novetat —i fins i tot l'originalitat— d'alguna de les intencions, que l'autor ha manllevat al capítol sisè del *Directorium Horarum Canonizarum* de l'abat Cisneros. En efecte, hom hi retroba els set estats de l'Església pels quals cal pregar a les hores de sexta i nona: ³⁹ «Enemigos christianos, moros, judios, infieles; Parientes; Bienfechores; Tentados, aflictos y captivos; Los que estan en pecado mortal; Justos; Enfermos y que estan en el articulo de la muerte».

Davant aquestes constatacions cal plantejar-se, almenys, tres possibilitats: si l'autor ha fet una readaptació devocional d'un formulari per a la pregària universal; si l'autor ha manllevat el text a la tradició litúrgica montserratina; si l'autor ha fet una pregària devocional a base de frases fetes d'origen o d'ús litúrgic.

La resposta, però, es fa difícil tant per la manca d'algun formulari més o menys semblant, com pel rerafons literari de l'escola montserratina que hi ha en tot l'opuscle ⁴⁰ —no mancat, d'altra banda, d'una certa creativitat.⁴¹ A tot això cal afegir la supervivència —si més no— del *Directorio para se confessar* i del *Directorio para comulgar*, en el costumari vigent a l'Escolania de Montserrat fins a la destrucció napoleònica del monestir ⁴².

39. Vegeu la tradició i l'originalitat cisneriana en C. BARAUT, *García Jiménez de Cisneros. Obras completas*, vol. 1, Montserrat, 1965, p. 40-41.

40. Una de les fonts principals són els capítols 52-58 de l'*Exercitatorium vite spiritualis* de l'abat Cisneros.

41. En l'encapçalament del *Directorio para se confessar*, l'autor afirma voler fer obra original.

42. Constitueixen els capítols 17 i 18 del costumari del Segle d'Or de l'Escolania, conservat en el Ms. Espanyol 323 de la Bibliothèque Nationale de París. Espero publicar aviat l'edició i l'estudi d'aquest costumari.